

SPECIFIKA ČESKÉHO SURREALISMU

Anja Tippnerová, *Permanentní avantgarda? Surrealismus v Praze*. Praha: Academia 2014

ZUZANA GABRIŠOVÁ

Surrealismus není mrtev. Pouze náš zájem o něj potřebuje oživit – a právě o to se ve své knize pokusila německá slavistka Anja Tippnerová. A snad více než pokusila, neboť čtyřsetstránková knížka s červeným obalem se čte jedním dechem, ač jde o vědeckou práci psanou věcným akademickým jazykem a opatřenou bohatým poznámkovým aparátem. Na záložce se dočteme, že jde o přepracovanou habilitační práci z roku 2009; od doby německého vydání tedy uplynulo pět let, aniž by to předkládané studii, v českém prostředí svého druhu ojedinělé, ubralo na aktuálnosti a přitažlivosti.

V následující recenzi se zaměříme na několik oblastí. Tou první bude obsahová stránka, tedy například jak je kniha uspořádána a zda je členění funkční, jaký zvolila autorka metodologický přístup a jestli se pro dané téma osvědčil. Dále se zastavíme u cílové skupiny a zvážíme, do jaké míry je takto komplexní a fundovaná práce vstřícná ke čtenáři, který by se bezpečně a do hloubky neorientoval v české a světové literatuře, dějinách a teorii umění, lingvistice, antropologii a dalších humanitních odvětvích, na jejichž poznatky Tippnerová neřídka odkazuje. Protože Akademií vydaná kniha je překladem z němčiny, bude nás samozřejmě zajímat také kvalita překladu a v neposlední řadě se zamyslíme nad přínosem studie v rámci stávajících teorií zaměřených na avantgardu a surrealismus.

Nejprve se tedy podíváme na členění knihy, na jeho přehlednost a funkčnost s ohledem na cíl studie, kterým je, jak se praví v názvu, zodpovězení otázky, zda se o tzv. „pražském surrealismu“ dá v časových souřadnicích uvažovat jako o nikdy nekončící avantgardě. Kniha je rozdělena do čtyř hlavních kapitol, jimž předchází úvod s anglickým názvem „*Why Surrealism, why now?*“, a po nichž následuje závěr nazvaný „aporie českého surrealismu“; studii uzavírají působivý seznam literatury a jmenný rejstřík. Zastavme se teď krátce u úvodu: autorka v něm popisuje několik oblastí svého badatelského zájmu o specifika českého surrealismu, zmiňuje metodické výzvy, se kterými se musela při svém výzkumu vyrovnávat (jak popsat toto „umění života“ bez výrazného příklonu k vnější či vnitřní perspektivě, jejichž spojení je jedním z určujících rysů surrealismu), současný stav bádání a komparatistiku (míra příklonu k francouzským předlohám a vzorům). Jako úvod do tématu plní tato část svou funkci poměrně dobře, ačkoli není jasné, jak koreponduje obsah s názvem, neboť odpověď na otázku, navíc ne zcela pochoitelně položenou anglicky, „Proč surrealismus, proč teď?“, bychom v textu hledali marně. Za další nedostatek může být považováno zbrklé zakončení, ve kterém snadno dojde k přehlédnutí zásadní informace o vlastním přínosu

autorky, která v posledním souvětí nepřilíš zřetelně nabízí „nové určení pojmu avantgardy“ (s. 15).

Pokud bychom orientaci čtenáře začali u názvu knihy („*Surrealismus v Praze*“), jeho jednoznačnost odkazuje k předmětu výzkumu, jímž jsou teorie a praxe pražské *Surrealistické skupiny* a nikoli například dějiny českého surrealismu v celé jeho šíři (autorka další odnože a autonomní skupiny zmiňuje, ale jejich činnost nerozvádí). Hlavním záměrem pak bude jednak zařazení tohoto fenoménu do uměleckého kontextu, tedy avantgarda, jednak jeho bližší určení, tedy „permanentní“. Čtenáři může být sympatické, že autorka v názvu signalizuje otazníkem („*Permanentní avantgarda?*“) možnost k zamyšlení, zvážení a tedy i spolupráci. Samotná kniha je přehledně rozdělena do čtyř kapitol, z nichž každá se skládá z úvodu, několika částí a resumé (až na poslední kapitolu, která přechází přímo v „závěr“). Tematicky autorka postupuje od obecnějšího ke konkrétnímu a dává tak čtenáři možnost seznámit se nejprve s vývojem surrealismu u nás (v první kapitole pojednávající o „estetické a sociální praxi pražských skupin od dvacátých do devadesátých let“) a teprve potom se ponořit do komplexnějších témat hlavních surrealistických pojmů a strategií („pojmy a teoretické strategie českého surrealismu“) a jejich užití v umělecké praxi („o umělecké praxi *Surrealistické skupiny*“) nebo se spolu s autorkou zamyslet nad pozicí „pražského surrealismu“ v širším kontextu jak uměleckém, tak kulturně-společenském („surrealismus mezi kulturní avantgardou a politickým disentem“). V poslední zmíněné kapitole se Tippnerová podrobně věnuje fenoménu avantgardy a zároveň mapuje postavení surrealismu ve sféře neoficiálních kulturních hnutí, jakými byly underground nebo disent, a chystá si půdu pro uvedení vlastní teorie, jež by měla nahradit dosavadní kategorizaci, která podle autorky neodpovídá potřebám českého prostředí ani povaze surrealismu.

Solidní teoretické zázemí doložené přístupy různých autorů v různých fázích vývoje avantgardy napomáhají alespoň průměrně poučenému čtenáři vytvořit si vlastní stanovisko, což, jak už bylo výše naznačeno, posiluje dojem partnerství a spolupráce oproti pouhé konzumaci cizích myšlenek. Tento rys se může jevit jako paradoxní vzhledem k tomu, že autorka se až na několik náznaků vyvarovala jak projevů osobních preferencí („Na zmíněném názoru je zajímavá *ignorance*, již surrealisté projevují vůči nanejvýš heterogenním uměleckým akčním formám v Praze šedesátých let.“; s. 166, zdůraznila Z. G.), tak i nevhodné politizace, která se nabízela zejména v poslední kapitole zmiňující underground a disent. Kniha se tedy svou erudicí i svým věcným tónem jasně řadí mezi vědecký, nikoli popularizační druh literatury. Přes nároky, které tím klade na čtenáře například vysokou mírou abstrakce, je velmi čtivá a neobjevují se v ní hluchá místa, jež by mohla vést ke ztrátě zájmu a pozornosti. Ani kapitoly věnované tvorbě jednotlivých členů Surrealistické skupiny nelze beze ztrát přeskочit. Tippnerová pracuje důsledně s pojmy, analogiemi i paralelami a vytváří tak sdělnou síť, jejíž žádná část není natolik

izolovaná, aby bylo možno se bez ní obejít. Při takovém množství informací ale nepřekvapí, že se najdou i místa méně přehledná. Například v kapitole „2.3 PASÁŽE: PĚT PŘÍSTUPŮ K ČESKÉMU SURREALISTICKÉMU MYŠLENÍ“ autorka uvede téma slovy: „Pro český surrealismus mají největší význam ‚sen‘ a ‚humor‘.“ (s. 146), načež se na dalších dvou stranách k tématu humoru vůbec nevyjádří a po přiblížení významu snu přechází k poněkud vágnímu shrnutí „imaginativna“, což je navíc termín, který se v knize objevuje poprvé a naposledy, a tedy není jasné, v jakém vztahu je k běžně používaným a vysvětleným pojmům „imaginárno“ a „imaginace“. Také resumé druhé kapitoly je v porovnání s ostatními poněkud chaotické, ve smyslu uvedení témat, která se v předchozím textu nevyskytovala. Kapitola zaměřená na klíčové pojmy a strategie je tak nečekaně uzavřena obecnými tvrzeními o povaze surrealismu: „Surrealistické rešerše a poezie neuznávají žádný jiný zdroj produktivity nežli práci s textem a objektem.“ (s. 186); „Ambice surrealistů ve skutečnosti směřovaly k porážce strukturalismu, psychoanalýzy a marxismu na jejich vlastním poli [...]“ (s. 187) apod. Právě toto resumé je zajímavé explicitnějšími projevy osobního zaujetí, než s jakými se v „*Permanentní avantgardě*“ obvykle setkáváme, ale bohužel jako celek působí dojmem vytržení z kontextu.

Orientaci v náročném textu usnadní čtenáři i objasnění metodologického přístupu. V úvodu autorka svůj záměr vysvětluje následovně: „Naše bádání je nutně syntetizující, neboť potlačuje antinomické pozice ve prospěch vůdčí linie a rozpory ve prospěch vůdčích argumentů.“ (s. 14) Tippnerové tedy zjevně nejde o polemiku, ať už se surrealismem samotným nebo s názory dalších odborníků, ale o hledání podstaty a nové uchopení tématu. Tímto jednoznačným konstatováním jsou hned v úvodu usměrněna čtenářova očekávání ohledně typu informací, které by studie mohla poskytnout; neméně důležitá je skutečnost, že naplněním avizovaného postupu autorka ukazuje, že kvalitní a dynamická vědecká práce nemusí být za každou cenu kontroverzní.

Jako překladatelka recenzované knihy je uvedena Marie Brunová, jejíž jméno se objevuje i v poděkování, a to za „podporu při přípravě textu k tisku“ (s. 17). Nepochybně šlo o velmi náročnou práci, která přitom ve výsledku působí přirozeně a celistvě. Na internetu je o Brunové dostupná pouze informace, že nějakou dobu působila na Karlově univerzitě v Praze a ve své disertační práci se věnovala Jiřímu Weilovi.

Závěrem své recenze bych ještě jednou ráda vyzvedla klady knihy, kterými jsou především hloubka erudice při schopnosti jasně a věcně argumentovat, a tak udržet čtenářovu pozornost úctyhodných čtyři sta stran. Autorka si dokáže připravit půdu pro vlastní závěry, které organicky propojuje s teoriemi dalších odborníků i s poznatky jiných vědních oborů. V závěru prezentované přesvědčení o životaschopnosti surrealismu: „Surrealismus může flexibilně reagovat na požadavky doby [...]“ (s. 363) a zároveň zcela nový pohled na charakter českého surrealismu odpovídá na otázku položenou

v názvu knihy: „Surrealismus lze lépe popsat, pokud časovou metaforiku popisu nahradíme metaforikou prostorovou [...]“ (s. 357); „[t]opologický model, který surrealismus chápe jako jedno ze stanovisek k základním otázkám umění, se k popisu českého surrealismu hodí podstatně lépe nežli historicky orientované modely. Popisy avantgardy a surrealismu jsou většinou diachronní, avantgardu lze ale lépe popsat ‚geograficky‘ pomocí teritorií, míst děje, periferií a center.“ (s. 359) Přistoupíme-li na tento výklad – a čtenář, který až do této chvíle pozorně sledoval argumentaci Tippnerové, nebude mít patrně mnoho důvodů nesouhlasit –, můžeme si na otázku „Permanentí avantgarda?“ odpovědět kladně. „Permanentní“ ve smyslu „nadčasová“, neomezovaná požadavky na evoluci a estetickou inovaci, taková je avantgarda Anji Tippnerové.